

АВТ ОРК
К36

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО»

КЕРИК ЛЕСЯ ІГОРІВНА

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА
ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2013

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. ст. 3 і 27 Конституції України). Право на життя є невід'ємним правом людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Стаття 27 Конституції України проголошує право кожної людини на життя на законодавчому рівні. В кримінальному законодавстві України (ст. 120 КК України) встановлено відповідальність за вчинення доведення до самогубства, оскільки цей злочин посягає на життя людини, суперечить моральним принципам людського співіснування.

Практика розслідування зазначеної категорії злочинів має суттєві складнощі. Це пов'язане із особливостями доказування по даній категорії злочинів, необхідністю залучення спеціальних психологічних знань, особливостями проведення слідчих (розшукових) дій.

Дослідження окремих науковців свідчить про те, що доведення до самогубства є злочином з високим рівнем межової латентності. Згідно офіційної статистики за період з 2001 по 2011 рр. в Україні кількість померлих від навмисних самоушкоджень склала 129 779 осіб. Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України за той саме період показують, що правоохоронними органами було зареєстровано 178 злочинів, передбачених ст. 120 КК України «Доведення до самогубства», що складає 0,2 % від загальної кількості самогубств.

Вагомий внесок у розроблення окремих криміналістичних методик зробили відомі вчені-криміналісти Т. В. Авер'янова, Ю. П. Аленін, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, О. М. Васильєв, І. О. Возгрін, В. І. Галаган, В. К. Гавло, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та ін.

Окремі аспекти доведення до самогубства досліджувались у працях вчених України та зарубіжних країн: суїцидологів та психологів – А. Г. Амбрумової, М. П. Гусакової, М. В. Зотова, В. С. Єфремова, В. П. Москальця, Ф. С. Сафуанова, Ю. В. Сінягіна, Д. І. Шустова; кримінального права – Р. З. Авакяна, М. Д. Байназарової, Ю. О. Уколовой, А. А. Циркалюка,

Н. Г. Чукаєвої, Н. М. Ярмиш; кримінологів: К. К. Волконської; О. Г. Єрмолаєвої, Н. О. Сафоновой, В. В. Сулицького, А. П. Тіщенко, Н. М. Шестопалової, кримінально-виконавчого права: О. Р. Цоя; судової медицини – М. С. Бокаріуса, Е. Кноблоха. Деяким проблемам розслідування доведення до самогубства присвятила своє дисертаційне дослідження «Розслідування кримінальних справ про вбивства, замаскованих інсценуванням самогубства, і справ про доведення до самогубства» В. С. Бурданова (1966).

Нині існує нагальна потреба у теоретичних розробках щодо формування криміналістичної характеристики та положень розслідування доведення до самогубства. Саме ці обставини дозволяють віднести проблеми, що розглядаються, до актуальних.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до плану наукових досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України та спрямована на виконання: фундаментальної теми дослідження «Криміналістичні засоби та інноваційні технології у боротьбі зі злочинністю», затвердженої постановою президії АПРН України від 28 жовтня 2006 р. № 48/2 (номер державної реєстрації УкрІНТЕІ 0107U002499); фундаментальної теми дослідження «Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції», затвердженої постановою президії НАПРН України від 7 грудня 2011 р. № 79/9 (номер державної реєстрації УкрІНТЕІ 0112U0011334); Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 рр., затвердженої постановою Кабінету міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767; Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням вченої ради Інституту вивчення проблем злочинності АПРН України (нині Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПРН України) «19» січня 2005 року, постанова № 1.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування криміналістичної характеристики та вироблення рекомендацій щодо розслідування доведення до самогубства.

Відповідно до вказаної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

1) провести соціально-психологічний аналіз поняття доведення до самогубства, вивчити історичні, філософські, теологічні, психологічні, соціологічні, демографічні, статистичні, правові підходи до явища самогубства та сформулювати поняття доведення до самогубства;

2) побудувати криміналістичну характеристику доведення до самогубства, встановити її криміналістично значущі елементи та прослідкувати залежності між ними;

3) встановити особливості та можливості підвищення ефективності організаційної діяльності слідчого при розслідуванні доведення до самогубства;

4) встановити коло обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового слідства щодо доведення до самогубства;

5) визначити специфіку та особливості проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні даної категорії злочинів;

6) типізувати слідчі ситуації досудового розслідування щодо доведення до самогубства;

7) визначити особливості застосування спеціальних знань при розслідуванні доведення до самогубства.

Об'єктом дослідження є закономірності злочинної діяльності щодо вчинення доведення до самогубства, а також слідча діяльність спрямована на розслідування даної категорії злочинів.

Предметом дослідження є криміналістична характеристика та основи розслідування доведення до самогубства.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять положення теорії пізнання та концептуальні положення криміналістики. В процесі дослідження було використано систему методів наукового пізнання: системно-структурний метод (дозволив розробити криміналістичну характеристику доведення до самогубства та визначити її елементи; розробити систему типових версій; комплекс слідчих (розшукових) дій та типовий комплекс судових експертиз щодо розслідування доведення до самогубства); формально-логічний метод (для класифікації елементів криміналістичної характеристики, типізація слідчих ситуацій та слідчих версій); функціональний метод (при дослідженні способів доведення до самогубства, способів учинення самогубства, встановлення особливостей організації розслідуванні даної категорії злочинів); порівняльний (для визначення специфіки способу вчинення даного

виду злочинів); статистичний метод (під час анкетування слідчих органів МВС України, при узагальненні кримінальних справ, а також при дослідженні статистичної інформації наданої Департаментом інформаційних технологій МВС України та Державною службою статистики України).

Нормативно-правову базу дисертаційного дослідження склали норми кримінального, кримінально-процесуального законодавства України, нормативно-правові акти, що регламентують функціонування органів кримінальної юстиції.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати анкетування слідчих органів МВС України (АР Крим, Івано-Франківської, Львівської, Харківської областей; опитано 221 слідчий); узагальнення кримінальних справ про доведення до самогубства по усіх областях України (33 справи); узагальнення висновків судово-психологічних експертиз проведених у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса та Донецькому науково-дослідному інституті судових експертиз у справах щодо доведення до самогубства (19 експертиз).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому на базі концептуальних положень криміналістики та узагальнення слідчої, судової та експертної практики розроблено криміналістичну характеристику та основи розслідування доведення до самогубства.

У дисертації сформульовано низку нових концептуальних у теоретичному та важливих у практичному відношенні положень, у тому числі:

вперше:

- розроблено цілісну криміналістичну характеристику доведення до самогубства та визначено її зміст і залежності між окремими елементами;

- виявлено та згруповано ознаки доведення до самогубства та запропоновано його авторське визначення як спонукання злочинцем особи до вчинення нею суїцидального акту використовуючи її психічний і фізіологічний стан із застосуванням системи способів фізичного впливу (фізичного насильства) та / або психологічного впливу (психічного насильства), певного комплексу фізичного та психічного насильства;

- визначено механізм доведення до самогубства та його вчинення, який складається із фізичного впливу (фізичного насильства) та / або психологічного впливу (психічного насильства), певного комплексу фізичного та психічного насильства; за результатом взаємодії суб'єктів злочинної діяльності виокремлено і класифіковано типові сліди доведення до самогубства;

- встановлено криміналістично значущі ознаки особи злочинця та особи потерпілого в системі елементів криміналістичної характеристики доведення до самогубства;

- здійснено типізацію слідчих ситуацій щодо розслідування доведення до самогубства і запропоновано перелік обставин, що підлягають з'ясуванню;

- розроблено систему типових слідчих версій щодо розслідування доведення до самогубства;

- запропоновано оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій та типовий комплекс судових експертиз щодо розслідування доведення до самогубства;

удосконалено:

- підходи до соціально-психологічної характеристики доведення до самогубства;

- напрямки організації розслідування доведення до самогубства;

- рекомендації з підготовки та проведення окремих слідчих (розшукових) дій; переліки типових питань, що вирішуються під час проведення судових експертиз;

набули подальшого розвитку:

- категорія криміналістичної характеристики злочинів та її структурне наповнення щодо доведення до самогубства;

- положення щодо розуміння механізмів учинення злочину та його структури.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертаційному дослідженні положення, пропозиції та висновки можуть бути використані у:

- науково-дослідницькій роботі – як підгрунтя для розробки окремої криміналістичної методики розслідування доведення до самогубства;

- практичній діяльності органів кримінальної юстиції – як рекомендації щодо вдосконалення слідчої діяльності;

- навчального процесу – як матеріали для підготовки підручників і навчальних посібників з курсів «Криміналістика» та «Юридична психологія», а також у навчальному процесі юридичних

вузів України під час читання лекцій з «Криміналістики», спецкурсів з методики розслідування окремих видів злочинів і проведенні практичних занять.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження виконано в лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, обговорено та схвалено на її засіданнях і рекомендовано до захисту. Особливо положення дисертаційного дослідження висвітлені на науковій конференції молодих учених і здобувачів «Актуальні проблеми правознавства» (Харків, НЮАУ, 1-2 березня 2006 р.), науковій конференції «Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні» (Харків, ІВПЗ НАПрН України, НЮАУ, 15 травня 2009 р.), науково-практичній конференції «Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи» (Харків, ІВПЗ НАПрН України, НЮАУ, 14 травня 2010 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Криміналістика ХХІ століття» (Харків, ІВПЗ НАПрН України, НЮАУ, 25-26 листопада 2010 р.), засіданні «круглого столу», присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса «Сучасні проблеми розвитку судової експертизи» (Севастополь, МЮУ ХНДІСЕ, 10-11 черв. 2010 р.), науковому семінарі «Захист прав і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві» (Харків, ІВПЗ НАПрН України, НЮАУ, 20 травня 2011 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, опубліковані автором в одинадцяти наукових публікаціях, з яких чотири наукові статті надруковані у виданнях, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, шести тезах наукових доповідей на конференціях, а також відображені в одному підрозділі науково-практичного посібника.

Структура дисертації. Структура дисертації зумовлена метою та предметом дослідження і складається із вступу, двох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, двох додатків, та переліку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає – 210 сторінок, з них загальний обсяг тексту – 161 сторінка. Перелік використаних джерел становить 383 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок з науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, їх апробація, наведені дані щодо публікацій, структури, обсягу дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика доведення до самогубства» складається з шести підрозділів присвячених визначенню поняття доведення до самогубства та виокремленню його криміналістично значущих ознак.

У підрозділі 1.1. «Поняття доведення до самогубства та його соціально-психологічний аналіз» досліджено різні наукові підходи до явища самогубства: історичний, філософський, теологічний, психологічний, соціологічний, демографічний, статистичний, правовий. Аналізується механізм злочинного діяння, який полягає у спонуканні злочинцем особи до вчинення нею самогубства використовуючи її психічний і фізіологічний стан.

Самогубство – це результат свідомих дій з боку певної особи, яка повністю усвідомлює або очікує летальний результат і є однією з основних проблем охорони здоров'я суспільства (за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я). За кримінальним законодавством України лише доведення до самогубства з числа всіх причин, що призводять до суїциду є кримінально караним злочином проти особи (ст. 120 КК України). Під час дослідження піддано ґрунтовному аналізу спеціальні терміни, що пов'язані із доведенням до самогубства (суїцидальна поведінка, причини самогубств, види самогубств – аутоцид, легальна евтаназія, алкоголізм, депресія).

На підставі вивчення слідчої, судової та експертної практики, а також літературних джерел, дисертантом визначено поняття доведення до самогубства як спонукання злочинцем особи до вчинення нею суїцидального акту використовуючи її психічний і фізіологічний стан із застосуванням системи способів фізичного впливу (фізичного насильства) та / або психологічного впливу (психічного насильства), певного комплексу фізичного та психічного насильства.

У підрозділі 1.2. «Способи доведення до самогубства» визначено місце способів доведення до самогубства в системі криміналістичної характеристики злочинів та їх види. Зроблено спробу виявити та систематизувати способи вчинення даного виду

злочинів. Доведення до самогубства відрізняється від інших кримінально-караних діянь саме способом його вчинення. Результати узагальнення кримінальних справ, свідчать, що конфлікт злочинця й потерпілого був викликаний жорстоким поведінням злочинця з жертвою – 55 %, систематичним приниженням людської гідності – 32 %, примусом до протиправних дій – 9%, шантажем – 3 %. Дисертант вважає, що механізм учинення доведення до самогубства може виявлятися у: 1) фізичному впливі (фізичному насильстві) та / або психологічному впливі (психічному насильстві), 2) певному комплексі фізичного та психічного насильства.

Структурним елементом доведення до самогубства є акт самогубства або замаху на його вчинення. При цьому дисертантом було розглянуто технології вчинення різних способів самогубств. За результатами узагальнення кримінальних справ встановлено, що способом учинення самогубства з боку жертви було: отруєння – 29,05 %, повішення – 29,05 %, падіння з висоти – 23 %, нанесення ушкоджень гострим зброям – 6 %, утоплення – 3 %, самоспалення – 3% випадків. За результатами узагальнення також було встановлено існування взаємозв'язків між особою злочинця, особою потерпілого та способом учинення самогубства. Зокрема, такі взаємозв'язки були простежені: у родинних стосунках між особою злочинця та особою потерпілого – 33% випадків (батьки були обвинувачені у вчиненні злочину щодо своїх дітей); у сімейних відносинах (чоловіки довели своїх дружин до самогубств або замахів на самогубство).

У підрозділі 1.3. «Місце, час та обстановка доведення до самогубства» визначається роль даних елементів криміналістичної характеристики злочинів та розглядаються їх взаємозв'язки.

У дисертації приділено увагу місцю вчинення доведення до самогубства. Відомості про *місце вчинення доведення до самогубства* охоплюють: місце – де проводились підготовчі дії до злочину, безпосереднього вчинення злочину (погрози, жорстке поведіння, систематичне приниження людської гідності, шантаж); місце – де залишені сліди злочинного посягання (місце самогубства або замаху на самогубство потерпілого); місце приховування слідів злочину, зброя і засобів його здійснення, предмета злочинного посягання (інсценування самогубства, вбивства або нещасного випадку).

Результати узагальнення кримінальних справ, проведеного нами, свідчать, що тіло жертви було виявлено у будинку (квартирі) де проживала особа – 65 %; на вулиці – 10%; на присадибній ділянці – 10 %; у нежитловій частині будинку, у водоймі – 3 % випадків.

Час доведення до самогубства дозволяє встановити послідовність і розвиток різноманітних процесів. Під час кримінального провадження важливого значення набувають дані про початок і закінчення доведення до самогубства, його тривалість у часі. Для встановлення часу вчинення злочину слідчому необхідно з'ясувати час, коли: вчинення потерпілим (жертвою злочину) замаху на самогубство, часовий зв'язок між обстановкою до, під час та після вчинення потерпілим самогубства, черговість подій злочину та тривалість різних подій під час учинення доведення до самогубства.

Результати узагальнення кримінальних справ, проведеного нами, свідчать, що у процесі розслідування час учинення доведення до самогубства враховується: при встановленні часових зв'язків між фактами, при з'ясуванні черговості подій, дій або фактів та при обчисленні тривалості різних подій (94 % випадків).

Обстановку доведення до самогубства складає позиція невтручання окремих осіб (родичів, сусідів, колег, друзів та ін.), в присутності яких особа злочинця жорстоко поводить себе або принижує особисту гідність потерпілого. Обстановка вчинення доведення до самогубства відображається у навколишньому середовищі. На думку дисертанта, в обстановці доцільно виокремлювати такі різновиди: обстановка, що передує доведенню потерпілого (жертви) до самогубства; обстановка вчинення самогубства чи замаху на самогубство жертвою; обстановка після вчинення самогубства (посткримінальна обстановка).

У підрозділі 1.4. «Особа злочинця» аналізуються криміналістично значущі ознаки притаманні особі злочинця в структурі криміналістичної характеристики доведення до самогубства.

Визначено ознаки особи злочинця, що відображають спосіб доведення жертви до самогубства, її соціально-психологічний портрет. До найбільш типових ознак особи злочинця можуть бути віднесені: 1) демографічні; 2) професійно-освітні; 3) сфера зайнятості; 4) зв'язки з жертвою; 5) схильність до вчинення злочинів (наявність судимостей); 6) фізичний, психологічний стани. За результатами узагальнення кримінальних справ встановлено, що: а) у переважній більшості випадків доведення до самогубства вчиняють чоловіки (94 %), б) віком від 20-52 років, в) мають середню освіту (69 %), г) не працюють (74 %), г) перебувають у сімейних чи подружніх стосунках (77%), д) не судимі (84 %), е) які перебували у стані алкогольного сп'яніння (61%). На підставі типових ознак особи злочинця зроблено

спробу щодо формування типового соціально-психологічного портрета злочинця.

У підрозділі 1.5. «Особа потерпілого» визначено криміналістично значущі ознаки, що притаманні особі потерпілого та встановлено зв'язок з іншими елементами доведення до самогубства.

Надано характеристику особи потерпілого в системі механізму доведення до самогубства. До найбільш типових ознак особи потерпілого можуть бути віднесені: 1) демографічні; 2) професійно-освітні; 3) сфера зайнятості; 4) зв'язки зі злочинцем; 5) фізичний, психологічний стани. За результатами узагальнення кримінальних справ встановлено, що: а) жертвами доведення до самогубства стають жінки (77 %), б) віком – 17-51 років (52%), в) мають середню освіту (65 %), г) не працюють (54 %), г) перебувають у сімейних чи подружніх стосунках (77%), д) яким були нанесені легкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження (31%).

Результати узагальнення кримінальних справ свідчать про наявність існування конфлікту між злочинцем і потерпілим через використання злочинцем: жорстокого поводження, систематичного приниження людської гідності, примусу до протиправних дій, шантажу.

У підрозділі 1.6. «Типові сліди доведення до самогубства» визначено види та надано характеристику слідів, що утворюються при вчиненні даного виду злочинів.

Результати доведення до самогубства відображаються після вчинення злочину і допомагають у встановленні взаємозв'язків жертви і злочинця. Розглянуто: матеріально-фіксовані (листи шантажу з погрозами, сліди побоїв на тілі жертви та ін.) та ідеальні сліди (свідчення близьких, колег, друзів, наявність передсмертної записки тощо); сліди приховування (наявність на руках загиблого порізів, які можуть бути слідами опору; наявність на холодній зброї слідів пальців рук, що належать іншій особі та ін.). Результати узагальнення кримінальних справ, проведеного нами, свідчать про те, що під час розслідування доведення до самогубства виявляють такі сліди злочину: *залежно від періоду їх утворення* – сліди утворені до, під час або після вчинення злочину; *залежно від умов утворення* – сліди у часі, місці, обстановці злочину; *залежно від об'єктів на яких вони знайдені* – сліди на потерпілому, на об'єктах обстановки місця події або на злочинці.

Розділ 2 «Основи розслідування доведення до самогубства» складається з трьох підрозділів, в яких розглядаються організаційно-тактичні проблеми розслідування даної категорії злочинів.

У підрозділі 2.1. «Організація та планування розслідування доведення до самогубства. Система типових версій» розглянуто організаційні засади досудового розслідування даного виду злочинів, а також визначено оптимальну послідовність вирішення розумових завдань. За результатами анкетування слідчих МВС України, проведеного нами, встановлено, що 57,5 % респондентів зазнають складнощів під час розслідування доведення до самогубства. Під час організації розслідування доведення до самогубства необхідно враховувати: 1) наявність взаємодії між різними правоохоронними органами та спеціалістами; 2) належне забезпечення слідчого (прокурора) організаційно-технічними, організаційно-тактичними та організаційно-методичними засобами розслідування.

Визначення напрямку розслідування доведення до самогубства обумовлено його предметом (комплексом обставин, що підлягають з'ясуванню). Сформульовано типові обставини, які необхідно встановлювати під час кримінального провадження щодо доведення до самогубства залежно від: а) події злочину; б) часу, місця та обстановки злочину; в) особи потерпілого (жертви), г) особи злочинця; г) механізму доведення до самогубства; д) наявності (відсутності) ознак інсценування; д) способу вчинення самогубства; е) наявності чи відсутності передсмертної записки.

Важливого значення під час планування розслідування набуває висування та перевірка версій. На думку дисертанта, типові версії відіграють роль своєрідних моделей злочину (інших елементів події), тому слідчий (прокурор) має використовувати їх систему на початку досудового розслідування. За результатами дослідження запропоновано систему типових версій щодо розслідування доведення до самогубства: 1) версії про суть події, що відбулась (вбивство, інсценування самогубства, нещасний випадок, самогубство чи доведення до самогубства); місце, час, обстановку та механізм учинення самогубства; 2) версії щодо: жертви – зв'язку особи жертви та особи злочинця; обставин, які сприяли прийняттю рішення про самогубство; написання передсмертної записки; 3) версії про особу злочинця.

У підрозділі 2.2. «Типові слідчі ситуації доведення до самогубства. Слідчі дії» встановлено слідчі ситуації та

запропоновано оптимальний комплекс слідчих дій щодо розслідування даної категорії злочинів. Під час дослідження використано ситуаційний підхід до розслідування доведення до самогубства. Результати опитування слідчих МВС України, проведеного нами, свідчать, що в практиці розслідування виникають такі слідчі ситуації: а) відомі: особа злочинця, особа потерпілого, мотив учинення самогубства, є передсмертна записка, де вказано мотив та особу злочинця; б) невідомі: особа злочинця, особа потерпілого, мотив учинення самогубства. Відомі: є передсмертна записка; в) невідомі: мотив. Відомі: особа потерпілого, особа злочинця, є передсмертна записка без зазначення мотиву; в) невідомі: місце знаходження трупа жертви. Відомі: особа злочинця, особа потерпілого, мотив учинення самогубства, є передсмертна записка де вказана особа злочинця та мотив; г) невідомі: особа злочинця, особа потерпілого, мотив учинення самогубства, немає передсмертної записки чи листа; г) невідомі: особа злочинця. Відомі: особа потерпілого, мотиви, є передсмертна записка; д) відомо: особа злочинця, особа потерпілого, мотив учинення самогубства, злочинець затриманий на місці вчинення самогубства; е) відома: особа потерпілого. Невідомі: особа злочинця, мотив, немає передсмертної записки; є) невідомі: особа злочинця, мотиви. Відомі: особа потерпілого; ж) невідомі: особа злочинця, немає передсмертної записки. Відомі: особа потерпілого, мотив.

На підставі проведеного аналізу запропоновано такі види типових слідчих ситуацій: 1) *вчинено самогубство*: 1.1. Знайдено труп. Слідчий має дані щодо жертви та мотивів учинення самогубства, особа злочинця встановлена. Механізм вчинення жертвою самогубства (спосіб, знаряддя) не суперечить результатам слідчих дій. Встановлено механізм доведення жертви до самогубства; 1.2. Знайдено труп. Слідчий немає даних щодо жертви та мотивів учинення самогубства, особи злочинця. Механізм учинення жертвою самогубства (спосіб, знаряддя) суперечить результатам слідчих дій. Не встановлено механізм доведення жертви до самогубства; 1.3. Знайдено труп. Слідчий має дані щодо жертви та мотивів учинення самогубства. Особу злочинця не встановлено. Механізм вчинення жертвою самогубства (спосіб, знаряддя) не суперечить результатам слідчих дій. Не встановлено механізм доведення жертви до самогубства; 1.4. Отримана заява про зникнення особи. Заявник повідомляє про ознаки доведення до самогубства. Слідчим встановлено особу злочинця та механізм доведення до самогубства.

Встановлено мотиви вчинення жертвою самогубства. Невідомий механізм учинення жертвою самогубства; 1.5. Отримана заява про зникнення особи. Заявник повідомляє про ознаки доведення до самогубства. Слідчим встановлено особу злочинця та механізм доведення до самогубства. Не встановлено мотиви вчинення жертвою самогубства. Невідомий механізм учинення жертвою самогубства; 1.6. Отримана заява про зникнення особи. Заявник повідомляє про ознаки доведення до самогубства. Не встановлено особу злочинця та механізм доведення до самогубства, мотиви та механізм учинення жертвою самогубства; 2) *вчинено замах на самогубство*: 2.1. Було вчинено замах на самогубство. Жертва залишилась жива та повідомила слідчому про мотиви її вчинку; особу злочинця; механізм учинення замаху на самогубство; механізм доведення її до самогубства; 2.2. Було вчинено замах на самогубство. Жертва залишилась жива, але через фізичний або моральний стан не може надати інформацію щодо мотивів її вчинку; особу злочинця; механізм учинення нею замаху на самогубство; механізм доведення її до самогубства.

У роботі запропоновано оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій та визначено специфіку їх проведення при розслідуванні даної категорії злочинів. На думку слідчих, найбільш доцільними слідчими діями при розслідуванні доведення до самогубства є: огляд місця події (86%); огляд трупа (72,3 %); допит свідка (53%), призначення судових експертиз (залучення експертів) (51%); освідування (36,2 %); допит підозрюваного (31,7 %); обшук (29%); виїмка документів (28%); слідчий експеримент, очна ставка (21,3%), пред'явлення особи для впізнання (15,8%).

Результати узагальнення кримінальних справ, проведеного нами, вказують, що під час розслідування доведення до самогубства проводився: допит підозрюваного та допит свідків у всіх випадках, огляд місця події та трупа (68 %); допит потерпілого (52 %); огляд речових доказів та виїмка (23%); відтворення обстановки і обставин події (20 %); очна ставка (13%); огляд документів (6%); обшук особи, освідування, відібрання зразків для експертного дослідження (3%).

У підрозділі 2.3. «Використання спеціальних знань під час розслідування доведення до самогубства» визначено можливість звернення до спеціальних знань слідчим (прокурором) та запропоновано типовий комплекс судових експертиз щодо розслідування даної категорії злочинів. Під час дослідження надано характеристику окремим видам судових експертиз.

Доводиться доцільність використання спеціальних знань під час розслідування доведення до самогубства у двох формах: 1) участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих дій (слідчого огляду, допиту, обшуку та ін.); 2) залучення експерта для проведення судових експертиз.

За результатами анкетування слідчих МВС України, встановлено, що при розслідуванні доведення до самогубства призначають: судово-медичну експертизу (81,4%), судово-психіатричну експертизу (49,3%), судово-психологічну експертизу (в т.ч. посмертну судово-психологічну експертизу – 36,6%) (64,6%), почеркознавчу експертизу (35,7%), експертизу вузлів та петель (17,2%), комплексну психолого-психіатричну експертизу (14,5%), трасологічну експертизу (8,6 %), експертизу холодної зброї (8,6%), ґрунтознавчу експертизу (7,7%), експертизу цілого за частинами (5,9 %), судово-балістичну експертизу (4,5%).

Під час розслідування доведення до самогубства слідчий має призначати комплекс судових експертиз: судово-медичну експертизу; комплексну психолого-психіатричну експертизу потерпілої особи; посмертну судово-психологічну експертизу потерпілого; судово-психіатричну експертизу підозрюваного; судово-наркологічну експертизу; трасологічну експертизу; судово-почеркознавчу експертизу (за наявності передсмертної записки).

Залежно від способу вчинення самогубства (або замаху на самогубство) автором запропоновано перелік типових питань, які є доцільними для вирішення судово-психологічною експертизою.

ВИСНОВКИ

У результаті наукового дослідження здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні криміналістичної характеристики та розробленні основ розслідування доведення до самогубства – на підставі комплексного підходу до даної проблеми. Головними теоретичними і прикладними результатами роботи є такі висновки:

1. Вивчено історичні, філософські, теологічні, психологічні, соціологічні, демографічні, статистичні, правові підходи до явища самогубства та здійснено соціально-психологічний аналіз поняття доведення до самогубства. Виявлено та згруповано криміналістично значущі ознаки доведення до самогубства та запропоновано авторське визначення поняття доведення до самогубства – як спонукання

злочинцем особи до вчинення нею цього акту використовуючи її психічний і фізіологічний стан із застосуванням системи способів фізичного впливу (фізичного насильства) та / або психологічного впливу (психічного насильства), певного комплексу фізичного та психічного насильства.

2. Сформовано криміналістичну характеристику доведення до самогубства, піддано аналізу окремі криміналістично значущі елементи (способи, місце, час, обстановку доведення до самогубства, особу злочинця, особу потерпілого та типові сліди злочину).

3. Диференційовано обстановку доведення до самогубства на декілька етапів її розвитку, встановлено часові зв'язки цього злочину та виокремлено види місць доведення до самогубства. Визначено механізм доведення до самогубства та його вчинення, який складається із фізичного впливу (фізичного насильства) та / або психологічного впливу (психічного насильства), певного комплексу фізичного та психічного насильства.

4. За результатом взаємодії суб'єктів злочинної діяльності виділено і типізовано сліди доведення до самогубства. За способом учинення самогубства розглянуто матеріально-фіксовані та ідеальні сліди, а також сліди приховування злочину та надано їх характеристики.

5. Виокремлено ознаки особи злочинця та особи потерпілого в системі елементів криміналістичної характеристики доведення до самогубства. Сформовано соціально-психологічні портрети особи злочинця та особи потерпілого.

6. Належна організація та планування розслідування злочинів щодо доведення до самогубства сприяє швидкому та ефективному розкриттю даного злочину. Розроблено предмет розслідування доведення до самогубства (перелік типових обставин, що підлягають з'ясуванню) та сформовано систему типових версій щодо розслідування даної категорії злочинів залежно від різних критеріїв.

7. Типізовано слідчі ситуації досудового розслідування доведення до самогубства. У процесі розслідування виникають різні слідчі ситуації, які пов'язані із обсягом інформації, що стає відома слідчому. Виокремлено такі критерії типізації слідчих ситуацій: 1) подія, що сталася (самогубство, замах на самогубство); 2) особа жертви (встановлена чи не встановлена) та спосіб учинення нею самогубства; 3) механізм і способи вчинення доведення до самогубства; 4) система обставин доведення до самогубства; 5)

наявність (або відсутність) підозрюваного; 6) результати ефективності проведення слідчих дій та тактичних операцій.

8. Запропоновано оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій, сформовано типовий комплекс судових експертиз щодо розслідування доведення до самогубства та надано рекомендації з їхньої підготовки та проведення. Визначено можливості у використанні спеціальних знань та залученні судових експертів. Сформульовано переліки типових питань, що можуть бути поставлені на вирішення окремих судових експертиз.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Керик, Л. І. Способи доведення до самогубства / Л. І. Керик // Проблеми законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 96. – С. 186-191.

2. Керик, Л. І. Використання спеціальних знань під час розслідування доведення до самогубства / Л. І. Керик // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць / ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2010. – Вип. 10. – С. 144-150.

3. Керик, Л.І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики доведення до самогубства / Л. І. Керик // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / ред. кол.: В. І. Борисов (гол. ред.) та ін. –Х. : Право, 2010. – Вип. 20 – С. 279-287.

4. Керик, Л.І. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики доведення до самогубства / Л. І. Керик // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 111. – С. 259-265.

5. Керик, Л. І. Розслідування доведення до самогубства / Л. І. Керик // Керівництво з розслідування злочинів : науково-практ. посіб. / Кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Одиссей, 2010. – С. 62-69.

6. Керик, Л. І. Доведення до самогубства : сутність та соціально-психологічні характеристики / Л. І. Керик // Актуальні проблеми правознавства : тези доп. і наук. повідомлень учасників наук. конф. молод. учених і здобувачів / За заг. ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 284-285.

7. Керик, Л. І. Можливості використання інформаційних технологій при розслідуванні доведення до самогубства / Л. І. Керик //

Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матер. наук. конф., 15 травня 2009 р. – Х. : Право, 2009. – С. 284-285.

8. Керик, Л. І. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики доведення до самогубства / Л. І. Керик // Криміналістика ХХІ століття: матер. міжн. наук.-практ. конф., 25-26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – С. 314-317.

9. Керик, Л. І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розслідування доведення до самогубства / Л. І. Керик // Реформування судових і правоохоронних органів України : проблеми та перспективи : мат. наук.-практ. конф. 14 травня 2010 р. / ред. кол. : В. В. Сташис (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Одиссей, 2010. – С. 387-389.

10. Керик, Л. І. Призначення судово-психологічної експертизи у справах про доведення до самогубства / Л. І. Керик // Сучасні проблеми розвитку судової експертизи : зб. мат. засідання «круглого столу», присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Севастополь, 10-11 черв. 2010 р.) / МЮУ ХНДІСЕ. – Х. : ХНДІСЕ, 2010. – С. 204-205.

11. Керик, Л. І. Право людини на життя та проблема суїциду / Л. І. Керик // Захист прав і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві : мат. наук. семінару 20 травня 2011 р. / ред. кол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Н. В. Сибільова (наук. ред.). – Х. : ФІНН, 2011. – С. 109-111.

АНОТАЦІЯ

Керик Л. І. Криміналістична характеристика та основи розслідування доведення до самогубства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Харків, 2013.

Дисертація присвячена розробленню криміналістичної характеристики та визначенню особливостей розслідування доведення до самогубства. Проаналізовано елементи криміналістичної

характеристики. Розглянуто організаційно-тактичні засади розслідування доведення до самогубства. Визначено форми взаємодії органів кримінальної юстиції під час розслідування даної категорії злочинів. Здійснено типізацію слідчих ситуацій і сформовано предмет розслідування. Розроблено систему типових версій щодо розслідування доведення до самогубства. Запропоновано оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій та визначено можливості у застосуванні спеціальних знань при розслідуванні доведення до самогубства.

Ключові слова: самогубство, доведення до самогубства, розслідування доведення до самогубства, криміналістична характеристики доведення до самогубства, криміналістично значима ознака, спосіб доведення до самогубства, організація розслідування, спеціальні знання, судова експертиза.

АННОТАЦІЯ

Керик Л. И. Криминалистическая характеристика и основы расследования доведения до самоубийства. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого» Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Харьков, 2013.

Диссертация посвящена разработке криминалистической характеристики и основных положений расследования доведения до самоубийства. Подвергнуты анализу элементы криминалистической характеристики (способы доведения до самоубийства, место, время, обстановка преступления, личность преступника, личность потерпевшего и типовые следы).

Предприняты попытки к рассмотрению связей между криминалистически значимыми признаками доведения до самоубийства. Сформулировано авторское определение понятия доведения до самоубийства как побуждение к совершению лицом суицидального акта, используя его психическое и физиологическое состояние с применением системы способов физического воздействия (физического насилия) и / или психологического воздействия

(психического насилия), определенного комплекса физического и психического насилия со стороны преступника.

Результаты доведения до самоубийства отражаются в окружающей среде и помогают в восстановлении взаимосвязей жертвы и преступника. Рассмотрены отдельные группы следов: материально-фиксированные (письма шантажа с угрозами, следы побоев на теле жертвы и др.); идеальные (показания близких, коллег, друзей, наличие предсмертной записки и т.д.); следы сокрытия (наличие на руках погибшего порезов, которые могут быть следами оказания сопротивления; наличие на холодном оружии следов пальцев рук, принадлежащих другому лицу и т.п.).

Уделено внимание организационно-тактическим основам расследования доведения до самоубийства. Раскрыты наиболее оптимальные формы взаимодействия органов уголовной юстиции в процессе расследования доведения до самоубийства. Предложен перечень обстоятельств, подлежащих установлению при расследовании доведения до самоубийства, в зависимости от: а) события преступления; б) времени, места и обстановки преступления; в) личности потерпевшего (жертвы), г) личности преступника; д) механизма доведения до самоубийства; е) наличия (отсутствия) признаков инсценировки; ж) способа совершения самоубийства; з) наличия (отсутствия) предсмертной записки.

Вычленены типовые следственные ситуации досудебного расследования доведения до самоубийства. При этом критериями типизации следственных ситуаций избраны: 1) событие (самоубийство, покушение на самоубийство); 2) личность жертвы (установлена или не установлена) и способ совершения самоубийства; 3) механизм и способы совершения доведения до самоубийства; 4) система обстоятельств доведения до самоубийства; 5) наличие (либо отсутствие) подозреваемого; 6) результаты эффективности проведения следственных действий и тактических операций.

В процессе исследования предложена система типовых версий доведения до самоубийства: 1) версии о сути события (убийство, инсценировка самоубийства, несчастный случай, самоубийство или доведение до самоубийства); месте, времени, обстановке и механизме совершения самоубийства; 2) версии о жертве – связи личности жертвы и личности преступника; обстоятельствах, способствовавших принятию решения о самоубийстве; написании предсмертной записки; 3) версии о личности преступника.

Результатом исследования является разработка оптимального комплекса следственных (розыскных) действий. Определена специфика подготовки и производства следственных (розыскных) действий в процессе расследования доведения до самоубийства (осмотра места происшествия и трупа, обыска, допроса, назначения судебных экспертиз и др.).

Установлены некоторые возможности в обращении следователя (прокурора) к специальным познаниям и на этой основе предложен типовой комплекс судебных экспертиз для расследования данной категории преступлений. Сформированы перечни типовых вопросов, подлежащих разрешению при производстве отдельных судебных экспертиз.

Ключевые слова: самоубийство, доведение до самоубийства, расследование доведения до самоубийства, криминалистическая характеристика доведения до самоубийства, криминалистически значимый признак, способы доведения до самоубийства, организация расследования, специальные знания, судебная экспертиза.

SUMMARY

L. I. Kerik. Criminalistics description and bases of investigation of driving to suicide. – On the rights of manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; judicial expertise; operational Search Activity. The National University “Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine” of the Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine. – Kharkiv, 2013.

Dissertation is devoted to development of criminalistics description and determination of investigation' features of driving to suicide. The elements of criminalistics description are analyzed. Organizationally-tactical principles of investigation of driving to suicide are considered. The cooperation forms of criminal justice organs during investigation of these category crimes are certain. Typification of inquisitional situations is carried out and formed the article of investigation. The system of typical versions in relation to investigation of driving to suicide is worked out. The optimal complex of inquisitional (investigation) actions offers and possibilities are certain in application of the special knowledge at investigation of driving to suicide.

Keywords: suicide, driving to suicide, investigation of driving to suicide, criminalistics descriptions of driving to suicide, criminalistics meaningful sign, method of driving to suicide, organization of investigation, special knowledge, judicial examination.